

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Waarheen met het ‹on-bewuste›?

Verslag van

Bewust/Onbewust

[Mortsel, 22 november 2008]

JOS VANDECAPPELLE

Op 22 november 2008 werd de start gegeven van de veertiende jaargang van de studiedagenreeks van de Belgische School voor Jungiaanse Psychoanalyse, met Jef Dehing sinds mensenheugenis als onvermoeibare stuwende kracht. Sprekers worden gerekruiteerd uit de brede psychoanalytische wereld in Vlaanderen en ook wel Nederland; af en toe wordt een coryfee uit Angelsaksische contreien aangetrokken. Het publiek bestaat uit verrassend veel grijs en wijs wordende oude getrouwen maar gelukkig ook een aantal nieuwkomers.

De drie sprekers benaderden het onderwerp 'Bewust/Onbewust' wel heel verschillend; spreker 2 ware misschien beter éérst aan bod gekomen, omdat hij het onderwerp het meest fundamenteel benaderde. Beide eerste sprekers flirtten met Shakespeare in de aankondiging van hun uiteenzetting. Jan Cambien, psychiater-psychoanalyticus, beet de spits af met een subjectief gekleurd en tegelijk wetenschappelijk-vragenstellend betoog over de onbewuste drijfveren van het al dan niet aanvaarden van een kandidaat-analyticus door de 'jury': hier worden de begrippen 'bewust' en 'onbewust' in toegepaste zin gebruikt. De beslissing om een kandidaat te aanvaarden voor een opleiding tot psychoanalyticus is niet eenvoudig. Anno 1917 vond Freud de controversiële Groddeck een geschikt kandidaat omdat hij 'de waarheid' omtrent de psychoanalyse had ontdekt, namelijk overdracht en weerstand, volgens Freud het onbewuste in actie, de essentie van de psychoanalytische praktijk: we worden beheerst door onbekende machten.

Juryleden van nu hechten veel belang aan de relatie van de kandidaat tot zijn onbewuste. Bij de juryleden zelf komt het onbewuste even goed in actie: weerstand, overdracht, dromen... Daarom is het verdedigbaar dat de jury de beslissingen niet toelicht, hoe kan men immers onbewuste zaken bewust formuleren? Voor afgewezenen kan een 'uitleidingsgesprek' nochtans zinvol zijn vanuit menselijkheid en redelijkheid; dit gesprek kan trouwens bijdragen tot opheffing van blokkeringen bij de kandidaat. Men hoede zich echter voor een zalvende uitleg die het schuldgevoel over verborgen sadisme bij de jury moet compenseren. Er is geen samenhang noch ordening in het onbewuste te vinden, en toch oordelen jury's over: de baby in de kandidaat, het seksuele, macht en andere a priori's. Anderzijds speelt groepsdynamiek binnen de jury mee: zoekt men kandidaten die zijn zoals zij, brave en ingepaste mensen, en weert men creatievelingen? Dan riskeert men het onbewuste weg te willen, en houdt men een drooggelegd moeras over. Besluitend: een lezing met veel meer vragen dan antwoorden. Jef Dehing, psychiater en leeranalyticus, gaf een strikt theoretische uiteenzetting, beginnend bij de nieuwste inzichten en eindigend bij Freud, Jung, Bion en Matte Blanco. Hij vertrok van Damasio's: *The feeling of what happens — Body, emotion and the making of consciousness*, en distilleerde hieruit enkele fundamentele overwegingen. Kan je ooit jezelf doorgronden (een zelf bestaat nooit op zichzelf maar altijd in relaties)? Is bewustmaken altijd beter? Bestaat het dynamisch onbewuste enkel uit het verdrongene — of zijn er andere lagen met een creatief potentieel? Er kan een proto-zelf onderscheiden worden: alle gewaarwordingen vanuit het lijf die in de hersenen geregistreerd en ook gereguleerd worden. Het organisme, betrokken in de relatie tot een object, wordt hierdoor veranderd en 'bewogen': deze 'emotie' situeert zich tussen de polen van pijn en lust, terugtrekken en naderen, goed en kwaad. Deze emoties kun-

nen niet bewust zijn; eventueel geven ze aanleiding tot gevoelens (die niet noodzakelijk bewust gerepresenteerd zijn) en ten slotte tot een weten. Een emotie leidt tot specifieke reacties op inducerende situaties, bijvoorbeeld ‘attachment’. De homeostase van het lichaam wordt verzekerd door proprioceptie. Het kernbewustzijn geeft een relaas in ‘beelden’ over de toestand waarin het organisme zich bevindt. Er bestaat geen bewustzijn zonder onbewuste, noch een bewustzijn zonder object. In *De droomduiding* beschreef Freud het onbewuste als een grote, het bewustzijn omsluitende cirkel. Jung onderscheidde een persoonlijk en een collectief onbewuste. Bion sprak over pre-concepties, die, als ze gerealiseerd worden, tot bèta-elementen voeren, die niet kunnen worden verdrongen. Bèta-elementen kunnen tot alfa-elementen worden getransformeerd: echte psychische elementen die wél verdrongen kunnen worden. De spreker ging ten slotte even in op het werk van Ignacio Matte Blanco, die de door Freud beschreven kenmerken van het onbewuste via wiskundige mechanismen probeerde te beschrijven. Ten slotte paste hij deze bedenkingen toe op de overdracht-tegenoverdrachtssituatie. Sonja Slegers-de Vries Lentsch, gezondheidszorg- en klinisch psycholoog en psychoanalytica, bracht haast louter toegepas-

te wijsheid, aangenaam afgewisseld met tal van praktijkvoorbeelden. Als uitgangspunt nam zij het pragmatische Past Reality Integration therapiemodel van Ingeborg Bosch en de ideeën van de Jungiaanse analyticus Donald Kamsched. Ondraaglijke ervaringen worden onbewust gehouden of ontkend en veroorzaken stoornissen in de realiteitsbeleving. De hulpmiddelen om de verdringing in stand te houden zijn velelei en vragen elk een verschillende aanpak in de therapie. Ze kunnen de volgende vormen aannemen: angst, primaire afweer, valse hoop, valse macht en ontkenning van eigen behoeften. Het traumatische materiaal verschijnt in dromen, via overdracht, via lichamelijke klachten en via creatieve bezigheden; bij psychotici verschijnt het rechtstreeks in hun wanen. Wellicht vonden sommige puristen deze lezing niet ‘psychoanalytisch’ genoeg. De praktische aanbevelingen leken me wel nuttig voor de psychotherapeut te velde. Mocht ik muziek fantaseren bij deze drie uiteenzettingen, dan zou ik achtereenvolgens aan een pianoconcerto van Bartók denken, in die merkwaardige chaud-froid sfeer, aan een brede symfonie van Bruckner en aan een fijnzinnige Mozartsonate. Kwaliteit te over maar zeer verschillend van genre.